

AZ ERDÉLYI FORGATÓS TÁNCOK HAGYOMÁNYOS ÉS ÚJ FORMÁI

*Vera Proca Ciortea**

A román táncfolklór nagy gazdagsága, valamint a néptáncok új formáinak szüntelen fejlődése arra kényszerítette a kutatókat, hogy a különböző tánc-típusok felmérésére, rendszerezésére, kiadására, elemző és összefoglaló tanulmányozására vonatkozó sokrétű tevékenységükben kutatási alapelveként a táncok időbeli fejlődésének tanulmányozását fogadják el.

Az eljárás lényege: ugyanazon terület táncincsének bizonyos időközönként megismétlődő vizsgálata, vagy a különböző nemzedékek sajátos táncainak egyidejű összegyűjtése.

E vizsgálatok esetén mindjárt kitűnik, hogy a néptánc megújulási folyamata vagy a nagy tánckategóriák módosulásaiban nyilvánul meg (pl. a csoporttáncok párostáncra való átalakulásának tendenciája), vagy olyan érdekes változásokban, amelyek csupán a táncok egyik kategóriájában jelentkeznek, illetve csak e táncok egyikére vonatkoznak.

Az alábbiakban az „învîrtita” nevű forgatós tánc tanulmányozásának tanulságait adjuk közre. A vizsgált táncváltozatok az erdélyi Turda (Torda) városhoz közelfekvő faluból, Cluj (Kolozs) tartományból származnak.

A forgatós táncok a páros táncok nagy családjához tartoznak. Ezek képezik az erdélyi terület táncincsének alapvető részét.

Az a tény, hogy e terület számos helységében a repertoár kizárólag páros táncokból áll, vagy legalábbis ezek gyakorisága és jelentősége tisztán dominál, arra utal, hogy Erdélyben a párostáncok igen régiek.

A XVI. századig visszamenően, az erdélyi néptáncokra vonatkozó írásbeli adatok ezeket a táncokat a férfitáncokkal együtt említik, bizonyítva ezzel, hogy mint táncformák e korban már kikristályosodtak.

A táncok eleven fejlődési folyamatában a forgatós táncok nem önmagukban állnak. Általában a két-három táncból álló — falvanként variálódó — ciklusokhoz tartoznak, melyen belül a táncok szvitszerűen követik egymást és szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

A forgatós táncok típusai — általában „învîrtita” (forgatós) néven ismertek — helységenként különbözőek szerkezeti kötöttség és fejlettség tekintetében. Egyes változatok a szerkezeti felépítés és a zenével való kapcsolat tekintetében

* A bukaresti Színházművészeti Intézet egyetemi előadója.

szilárd formába szerveződve, mások pedig szabad formákban jelentkeznek. Az első csoportnál szoros kapcsolatot állapíthatunk meg a lépések, figurák, a metrum és főleg a melódia ritmusa között, míg a másodiknál a lényeg a virtuóz technika, a látványos táncolás, amely a partnerek mozgásának összetettségéből következik.

Általában a meghatározott, állandó formájú tánc típusok semmiféle szabadoságot nem tűrnek a figurák kibontakozásában, sem a hozzáadott improvizációk révén a tánc túlságos gazdagítását nem engedik meg. A többiek viszont, melyek a virtuozitás valamilyen formájára épülnek, szabad teret engednek a táncosok találékonyságának, akik még a férfitánc sajátos, kimondottan legényeknek fenntartott figuráit is hozzákeverik. Ennek következtében ezek a táncok igen hatásosak, látványos jellegűek.

Tanulmányunkban két forgató táncpéldát fogunk elemezni, melyek meggyőzően illusztrálják a fentebb jelzett felépítésbeli és stílusjegyeket. Az elemzés kiterjed a forma, a szerkezet, a mozdulatok technikájának elemeire, a ritmusra, a tánc és a zene összhangjára, valamint a táncolás stílusára.

A szóban forgó tánc két típusa hagyományozódás útján került át egyik nemzedéktől a másikhoz és igen magas színvonalú, kifinomult művészi formákban kristályosodott ki.

E tanulmány eredményeiből egy sor olyan következtetést vonhatunk le, amelyek kimondottan egy új táncstílusra vonatkoznak. Ezt az új táncstílust pedig az az új magatartás határozza meg, amelyet a közösség tanúsít ezzel a művészi megnyilvánulással szemben. A jelenség eredete: az öntevékeny mozgalom ösztönző hatása. Ez a mozgalom jelenleg példátlan módon kiszélesült hazánkban és hozzájárul igen érdekes, a hagyományos formákra épülő, de új elemekkel is gazdagított új művészeti megnyilvánulások elterjedéséhez.

Tanulmányunk tárgyául az „învîrtita” két olyan példáját választottuk, amelyet a Turda-i járás egyik falujában gyűjtöttek: Cîmpia Turzii-ban (Aranyosgyéres), a bukaresti Néprajzi és Folklór-Intézet munkatársai, Anca Giurchescu és Constantin Costea. Ezek a példák rendkívül érdekesek, mivel lehetővé teszik annak megragadását, hogy miképpen adja át fokozatosan a helyet egy régi „învîrtita”, mely meghatározott és állandó felépítésű, egy másiknak, mely már szabad formájú és számos improvizációra épül.

★

Mindenekelőtt írjuk körül pontosan azokat az adatokat, amelyek hozzájárulnak első példánk korának meghatározásához.

Ezt a táncot 1957-ben gyűjtötték egy 62 éves földművestől és feleségétől. Szerintük ez a tánc „rég”. Ez a megjegyzés azonban természetesen nem szolgáltat számunkra pontos időbeli támpontot. Általában a jó táncos már gyermekkorában táncol, sőt az apáról fiúra származó táncok kb. 100 esztendővel

visznek vissza bennünket a múltba. Az ínvirtitának ezt a formáját jelenleg lakomák, lakodalmak és más hasonló mulatságok alkalmából táncolják, különösen az idősebbek, akik a vasárnapi táncmulatságban ma már csak mint nézők vesznek részt. Táncunk elemzését kezdjük a formai elemek vizsgálatával.

Az ínvirtita páros tánc. Tánc közben a partnerek szemben vannak egymással (karjuk egymás vállán), vagy pedig egymás mellett kézfogással táncolnak. A párok szabadon helyezkednek el a tánc térben.

A tánc két részből áll: az első részben az egymás kezét fogó partnerek meghatározott, jellegzetes helyváltoztató tánclépésekkel különböző, váltogatott irányokba mozdulnak ki. A lépések közötti pillanatnyi szünetekben a táncosnők a táncosok karja alatt meg-megpördülnek. Ezt az első részt „séta”-nak neveztük el, amely többnyire szinkópában végrehajtott lépésvariációkon alapszik és a testsúly egyik lábról másikra való áthelyeztetéséből, hirtelen megállásokból és a táncosnő sarkon végzett pörgéseiből tevődik össze. A pörgések végrehajtása különleges technikát kíván és e vidék táncosnői igen virtuóz módon, nagy lendülettel és egész különleges eleganciával hajtják őket végre. A felsőtest nyugodt tartása a nemes és valódi egyszerűség benyomását kelti.

A második részt „forgás”-nak nevezik. Mindkét irányba járják, mindig szinkópás, meghatározott sorrendű lépésekkel, miközben a partnerek szemben állva egymás vállát fogják.

A figurák váltakozásának sorrendje meglehetősen kötött oly értelemben, hogy a tánc mindig az első rész, a „séta” első figurájával kezdődik, amelyet rendszerint négyszer járnak el egy zenei periódus alatt. Ezután az első rész második figurája következik, amelyben a szemben levő partnerek oldalra, változó irányú helyváltoztató lépést táncolnak ugyanolyan hangsúlyra és ritmusra mint az első figuránál, s rendszerint egy egész zenei periódus idejéig.

Az első rész figurái nyomán érkezőnk el a második részhez, a „forgás”-hoz, mely szigorúan kötött formájú, azaz nyolc ütem jobbra, majd nyolc ütem balra és aztán ismét nyolc ütem jobbra. Ezután a tánc előlről kezdődik.

A lépések ritmusa különböző egyszerű ritmusképletek kombinációjából ered, ezek kétütemes ritmikai motívumokat hoznak létre. Különösen jellegzetesek a szinkópás szünetekkel és hangsúlyokkal ötvöződött daktilusos (♩ ♩) és dipirrhikus (♩ ♩ ♩) ritmusok. Ezek a hangsúlyok gyakori eltolódása következtében szinkópált ritmus hatását keltik. A lépések ritmikai képlete a következő:

7 ♩ 7 ♩ ♩ ♩

Ez osztódás útján így variálódik: 7 ♩ 7 ♩ ♩ ♩ ♩

Így a mozdulatok ritmikai formulája általában a következő:

7 ♩ 7 ♩ ♩ ♩ ♩ | 7 ♩ 7 ♩ ♩ ♩ ♩

Bár a ritmus azonos marad a tánc első és második részében, a mozgások mindkét részben különbözőek.

A táncolás stílusát igen mély kifinomultság, keresettség jellemzi. Ez a táncosnő „séta” alatti tartózkodó és kecses mozdulatainak a pörgések virtuóz dinamizmusával való kapcsolódásából ered.

A tánc és zene összhangja vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy a tánc és a melódia metrikai és ritmikai viszonya kontrapunktikus.

★

Másik táncpéldánkat 1957-ben gyűjtötték ugyanebben a községben 16—20 éves fiatal táncosoktól. Ezt az új formát jelenleg állandóan táncolják a vasárnapi táncban, s egyéb táncalkalmakon a fiatalok s középkorúak egyaránt.

A formai elemek ugyanolyanok mint a régi ínvirtitánál, csak elrendezésük más. Az első rész a „séta” jelentősen kibővült és a tánc fő részévé vált. A táncosok itt szabadon képesek megmutatni tehetségüket és találékonyságukat. A pörgések nagyobb számúak, változatosabbak, mutatósabbak. A táncosnők egyszerre forognak maguk körül és táncosaik körül, akik valóságos táncmesterként vezetik őket. A táncosok ihletettségüknek megfelelően a férfitáncokból kölcsönzött figurákat tesznek ehhez a tánchoz, ami jelentősen emeli a tánc művészi értékét.

A forgatós táncnak és a férfitáncoktól kölcsönzött elemeknek ezen ötvözete újabb keletű jelenség és szerencsésen gazdagítja a táncnak mind plasztikai jellegét, mind pedig tartalmi, gondolati mondanivalóját.

A tánc első részének különböző figuráit tetszés szerinti, kötetlen sorrendben járják el a párok, ki többet, ki kevesebbet pillanatnyi kedve szerint.

Az első rész, vagyis a „séta” igen nagy odaadást kíván a táncosoktól. A táncosnőket a változatos irányú pörgések sokasága állítja nehéz feladatok elé. A táncos igen fontos szerepet tölt be partnernője mellett, amikor a férfitánc figuráit alkalmazza és közben vezeti a leányt. E koreográfiai dialógus bonyolultsága még kiterjedtebb, nagyoobbélegzetű a komplikált karjátékok következtében, és nagymértékben függ a két partner kapcsolatának erejétől. A táncosnő egyik kézből a másikba való átmenetele, a pörgéseknek való nekilendülése aszerint történik, hogy milyen indítást kap a gyors férfikéztől, mely vagy megállítja vagy vezeti irányváltásaiban. Míg a régi ínvirtitában a partnerek mozdulatai azonosak voltak, kivéve a táncosnő pörgéseit, az újabb formában a mozdulatok nagyban különböznek különösen akkor, amikor a táncos a férfigurákat járja. A tánc itt éri el bonyolultságának legmagasabb fokát mind plasztikai szempontból, mind a tánc, a zene és a vidám tánckiáltások közötti összhang tekintetében.

A második rész a „forgás” sokkal egyszerűbb technikára épül és szinkópás lépésekre, vagy a zenéhez viszonyított kisebb ritmikai értékekre korlátozódik. Időtartama a táncosok tetszése szerint változik.

A ritmus tulajdonképpen ugyanabból a ritmikai képletből következik, mint első példánál, de a mozgás bonyolultabb, változatosabb. A férfi-figurákkal

díszített rész is hozzáidomul ehhez a képlethez, mellyel párhuzamosan halad a táncosnő mozgásának ritmusa is:

— a táncosnő: 7 ♪ 7 ♪ ♪ ♪

— a táncos: ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪

Ha mindezek mellett figyelembe vesszük a melódia ritmusát is, megismerjük a tánc kibontakozása során előálló igen bonyolult és érdekes ritmikai ötvözetet. Ezek a ritmusok egyidejűleg kapcsolódnak össze, mély művészi kifinomultság érzetét keltve.

Az invirtitának e szabad formájában, mely improvizációra épül, első szempillantásra megragad minket az elemek gazdagsága, valamint a táncosok csodálatos lendülete. Mozdulataikat egyenletes, lankadatlan dinamika hatja át és figyelemre méltó technikáról tanúskodnak. Mindez pedig nemcsak egyesekre jellemző, hanem a falu egy egész nemzedékére.

Az invirtita új formájának szinoptikus ritmikai táblázata

Melódia	♪. ♪ ♪ ♪ ♪	♪. ♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪
Kíséret	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪
és szöveg	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.
Férfi	7 ♪ 7 ♪	♪. ♪ ♪	7 ♪ 7 ♪	♪. ♪ ♪
Nő	7 ♪ 7 ♪	♪. ♪ ♪	7 ♪ 7 ♪	♪ ♪ ♪ ♪
Melódia	♪. ♪ ♪ ♪ ♪	♪. ♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪
Kíséret	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪
és szöveg	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.
Férfi	7 ♪ 7 ♪	♪. ♪ ♪	7 ♪ 7 ♪	♪. ♪ ♪
Nő	♪ ♪ ♪ ♪	♪. ♪ ♪	♪ ♪ ♪ ♪	♪. ♪ ♪
Melódia	♪. ♪ ♪ ♪ ♪	♪. ♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪
Kíséret	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪	♪. ♪ ♪
és szöveg	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.	♪ ♪. ♪.
Férfi	♪ ♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪ ♪	♪ ♪ ♪
Nő	7 ♪ 7 ♪	♪. ♪ ♪	7 ♪ 7 ♪	♪. ♪ ♪

Míg falvanként egy vagy legfeljebb két „învîrtita”-típust találunk, a kísérő-dallamok mennyisége jóval nagyobb. Ezek többnyire két vagy négy zenei mondatból állnak, amelyek egymásnak megfelelően bizonyos hagyományos szerkezeti sémák szerint kapcsolódnak, rokonulnak.

A melódiák egyik jellegzetessége ezen a vidéken a tiszta kétnegyedes ütem-nem. Ez mégis az úgynevezett „erdélyi” 9/16-os ritmussal van összefüggésben, melynek ritmikai sémája három hangsúlyra támaszkodik, s amelyek az ütemet egyenlőtlen részekre osztják a következőképpen:

4+3+2

4×2×3

Melódiánk hangsora a következő:

Ambitusa:

A melódia két periódusból áll a következő formában:

Melódiánk ritmusa a következő:

Învîrtita

Moderato marcato

Befejezésül megjegyezzük, hogy nálunk az öntevékeny művészeti mozgalom a táncfolklórt ereje teljében találta. Így nem volt szükségünk bonyolult kutatásokra vagy átértékelésekre, hogy napvilágra hozzuk a hagyományos értékeket. Az országos versenyek, melyeknek elsődleges céljuk a helyi táncrepertoár kiemelése, a művészeti találkozók, melyek a paraszttáncsoportokat hozzák össze, széles és termékeny alkotólázat eredményeztek. Azokban az esetekben, amikor a hagyományos formakincset új elemek gazdagítják az is előfordul, hogy a teremtmény lendület hatására a régi, évszázados keretek szétroppannak és új művészi formák jelentkeznek, melyek már új mondanivalót, gondolatokat fejeznek ki. Ha a múltban a néptánc spontán művészeti megnyilvánulás volt emberi érzések és vágyak kifejezésére, ma már ugyanez a néptánc a közösség kifejeződéssé válik művészi formában, értékének, szépségének és a neki juttatott elismerésnek tudatában.